

Висновок. Експериментальне дослідження показало позитивну динаміку розвитку професійної готовності майбутнього вчителя трудового навчання до формування в учнів системи знань сучасного аграрного виробництва, стійкість отриманих результатів за перебігом ряду років, що дозволяє зробити висновок про ефективність функціонування моделі професійно-методичної підготовки студентів на принципі взаємозв'язку проектування всіх елементів навчального процесу. В ході педагогічного експерименту виявлена можливість перенесення розробленої моделі на підготовку вчителів інших спеціальностей, а також можливість часткового використання матеріалів в рамках традиційної системи підготовки вчителів технології. Крім того, результати дослідження показали певні проблеми та упущення в цьому напрямі діяльності ВНЗу і можливості пошуку відповідних рішень, над якими ми плануємо працювати в подальшому.

Література

1. Державні стандарти базової і повної середньої освіти / Проект. Освітня галузь „Технологія” // Сільська школа України. – 2003.
2. Дидактика технологического образования: Книга для учителя/ Под ред. П.Р. Атутова. – М.: ИОСО РАО, 1997. – 230 с.
3. Євтух М., Сердюк О. За педагогічною технологією (До питання про нові методичні підходи при проектуванні навчальних занять у вищій школі) // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 71-81.
4. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование // Педагогика. – 1994.

УДК 37.011.31(07)

Т.Я. Грітченко

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** Стаття присвячена висвітленню теоретичних аспектів проблеми формування стилю педагогічного спілкування вчителя початкової школи.*

***Аннотация.** Статья посвящена освещению теоретических аспектов проблемы формирования стиля педагогического общения учителя начальной школы.*

***Annotation.** The article is devoted illumination of theoretical aspects of problem of forming of style of pedagogical intercourse of teacher of initial school.*

Постановка проблеми. Організація ефективної діяльності та взаємодії людей у сучасних умовах існування передбачає необхідність ефективної комунікації, встановлення взаємозв'язків, координації спільної діяльності. Спілкування виступає однією з найважливіших умов об'єднання людей для будь-якої спільної діяльності. Це положення справедливе для навчання й виховання, що являють собою опосередковану спілкуванням спільну діяльність людей, одні з яких передають, а інші засвоюють накопичений досвід.

Педагогічне спілкування визначається в психології як взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, здійснювана знаковими засобами і спрямована на значущі зміни властивостей, станів, поведінки й індивідуально-значенневих утворень партнерів. [2, 261]

Спілкування є найважливішим професійним інструментом педагогічної діяльності, що було доведено в дослідженнях А.А. Бодалева, Н.В. Кузьміної, В.А. Кан-Каліка, А.А. Леонтєва, А.С. Макаренка, А.Н. Мудрика, А.І. Щербакової та ін. Педагогічне

спілкування як усвідомлене, цілеспрямоване і кероване спілкування вчителя з учнем залежно від особових якостей педагога може мати різну спрямованість і бути по-різному організовано. Саме тому вміння усвідомлено організовувати спілкування, яке носило б для його учасників взаємозбагачувальний і взаєморозвиваючий характер, було б по суті розвиваючим діалогом є, за словами Г.Л. Станкевича, одним з найважливіших професійних завдань в рамках сучасної педагогічної діяльності.

Таким чином, актуальність означеної теми визначається тенденціями розвитку сучасної освіти, орієнтацією на міжособистісні відносини учня і вчителя, розумінням спілкування як середовища для взаєморозвитку його учасників. Зокрема, для забезпечення адекватного педагогічного спілкування з учнем вчителю необхідно, з одного боку, володіти відладженим, внутрішньо несуперечливим відношенням до інших людей, навколишнього світу і до себе самого, а, з іншого, – умінням інструментально виражати і змінювати це відношення в реальному процесі спілкування з учнем. Наявність таких вимог обумовлює необхідність знайти таку модель педагогічного спілкування, в якій розкривався б взаємозв'язок відношення і дій вчителя, яка б дозволяла вийти на створення технології аналізу й організації цього спілкування.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів формування стилю педагогічного спілкування у майбутніх вчителів та практичного використання його в навчально-виховному процесі початкової школи.

Усе починається з учителя, з його вміння організувати з учнями педагогічно доцільні відносини як основу творчого спілкування. Тому педагогічний вищий навчальний заклад повинен забезпечити не тільки якісну підготовку майбутнього вчителя початкової школи, озброїти його психолого-педагогічними знаннями, дати належну методичну підготовку, а й підготувати майбутнього педагога до педагогічного спілкування, розвинути його комунікативні здібності та вміння.

Відомо, що потреба в спілкуванні, або комунікативна потреба, належить до базових людських потреб, депривація якої приводить до сильних спотворень в розвитку. У дитинстві ця потреба існує, так би мовити, „в чистому вигляді” і виглядає як потреба в матері і близьких людях, які доглядають за дитиною. З часом картина змінюється і на сцену виходять інші потреби, проте, „спілкування істотно впливає на розвиток і всіх інших потреб людини. У будь-якій з них виявляється комунікативний компонент”.[5, 264]

Як стверджує В.А. Кан-Калік, „В педагогічному процесі взаємини первинні, як первинна матерія, на них будується багатоскладна піраміда навчання і виховання. ...Спілкування присутнє у всіх видах людської діяльності. Але є такі види праці, де воно з чинника, супроводжуючого діяльність, супутнього їй, перетворюється на категорію кардинальну, професійно значущу. Інакше кажучи, спілкування виступає вже не як форма буденної людської взаємодії, а як категорія функціональна. Саме функціонально і професійно значущим є спілкування в педагогічній діяльності”.[3, 12]

Педагогічне спілкування, якщо виходити з буквального значення грецького слова „педагог” – „ведучий дитини”, в найзагальнішому сенсі означає спілкування (інформаційний, емоційний і регуляційний обмін) вихователя з вихованцями з метою активізувати процес їхнього розвитку. Оскільки педагогічне спілкування в цьому сенсі є об'єктивно існуючою стороною дійсності, то і відношення до нього у різних педагогів, природно, може бути різним: містити різну сукупність когнітивних моделей, емоційних реакцій і оцінок, а також моделей дій, що відносяться до цього обміну.

Серед великої кількості поглядів на спілкування, зокрема, педагогічне, професійно-направлене, можна умовно виділити, принаймні, три основні парадигми таких поглядів,

а саме: об'єктну, суб'єктну і інтерсуб'єктну [4, 42]. Основними завданнями об'єктної дії є контроль поведінкових проявів дитини, їх підкріплення і напрям в потрібне русло. Іншими словами, учень розглядається тут як об'єкт дії вчителя. Педагогічне спілкування в рамках суб'єктної, активної, парадигми поглядів виступає як маніпулятивне управління вчителя учнем. Тут завданнями педагога є глибоке проникнення й інструментальне використання тонких механізмів психіки учнів з метою неочевидного впливу на їх поведінку і внутрішній світ. Спільним є те, що в кожному з цих підходів учневі відводиться роль „того, хто піддається дії”, а педагогові – „того, хто впливає”. Таким чином, сам процес людської взаємодії виступає в них монологічним, одновимірним подібно до вулиці з одностороннім рухом. Дитині в цих підходах відводиться в цілому роль більш менш пасивного виконавця певної ролі, а його унікальна індивідуальність знеособлюється і зводиться до набору технічних параметрів, які слід директивно (як в першому випадку) або маніпулятивно (як в другому) виконати. Першим двом типам розуміння педагогічного спілкування протиставляється третя, інтерсуб'єктна, точка зору, згідно якої існування дитини є постійна взаємодія з дійсністю (іншими людьми, світом, самим собою), в процесі якої змінюється і знаходить унікальну визначеність як сама людина, так і дійсність.

Вступаючи в педагогічну взаємодію з учнем, вчитель насичує простір їх взаємодії певним „будівельним матеріалом” для спілкування, і поступово учень стає здатний використовувати його для поводження з учителем, а зрештою – і з самим собою. Це приводить не до директивної або маніпулятивної дії вчителя на учня, а до тієї, що природно сприяє взаєморозвитку людей в ситуації діалогу. Вчителю необхідно так організувати спілкування, щоб воно носило розвиваючий характер. Саме така організація педагогічного спілкування, на нашу думку, і може розглядатися як дійсний обмін інформацією, емоційними станами і регулюючими діями, в якому відбувається взаємне збагачення і розвиток його учасників.

Найбільш плідний процес виховання і навчання забезпечується саме надійно збудованою системою взаємин. Така система повинна характеризуватися:

- взаємодією чинників свідомості і співпраці при організації виховного процесу;
- наявністю у школярів відчуття психологічного комфорту;
- орієнтуванням на дорослу людину з високою самосвідомістю, самооцінкою;
- відсутністю авторитарних форм виховної дії;
- використанням як чинник управління вихованням і навчанням зацікавленості учнів;
- єдністю ділового і особового спілкування;
- включенням учнів в доцільно організовану систему педагогічного спілкування, зокрема через різноманітні форми діяльності: гуртки, факультативи тощо.

Наші дослідження показали, що під час формування комунікативних здібностей майбутніх вчителів потрібно враховувати наступне:

- 1) школа-частина суспільства, а відношення педагога до дітей – вираз суспільних вимог.
- 2) для дітей слова і вчинки педагога повинні сприйматися як прояв його власних переконань, а не тільки як виконання обов'язку. Щирість педагога – запорука міцних контактів з вихованцями.
- 3) пізнання себе, управління собою повинно стати постійною турботою кожного вчителя. Особливої уваги вимагає уміння управляти своїм емоційним станом: виховному процесу шкодить дратівливий тон, переважання негативних емоцій, крик.

4) педагогічно доцільно будувати відносини на взаємоповазі учня і вчителя, створювати умови для самоствердження учня в очах однолітків, підтримувати розвиток позитивних рис особистості.

5) педагогові необхідно потурбуватися про самопрезентацію: показати дітям силу своєї особистості, захоплення, умілість, широту ерудиції, але ненастирливо.

6) розвиток спостережливості, педагогічної уяви, уміння розуміти емоційний стан, вірно тлумачити поведінку. Творчий підхід до аналізу ситуації і ухвалення рішень ґрунтується на умінні педагога приймати роль іншого – учня, батьків, колеги, – ставати на їхню точку зору.

7) збільшення мовної діяльності учнів за рахунок зменшення мовної діяльності вчителя – важливий показник майстерності спілкування вчителя.

8) навіть при незначних успіхах учнів бути щедрим на похвалу. Хвалити потрібно у присутності інших, а засуджувати краще наодинці. Вчительська мова повинна бути при цьому виразною

9) зробити батьків своїх учнів союзниками педагогічних намірів.

10) зміст бесід повинен бути цікавим обом сторонам.

Свідоме формування свого стилю педагогічного спілкування можливе при певному рівні розвитку здібності до самоаналізу професійної діяльності. Педагоги в цьому випадку в ході професійної взаємодії з дітьми цілеспрямовано шукають, відбирають і накопичують засоби і способи спілкування, які забезпечують оптимальну результативність у взаємодії з дітьми і відповідають їх індивідуальності. Це у свою чергу приносить емоційне задоволення, приводить до переживання психологічного комфорту.

Поступово відбувається стабілізація складу засобів і способів здійснення комунікативної діяльності, складається певна стійка цілісна структура, а саме – індивідуальний стиль педагогічного спілкування. Надалі відбувається стабілізація цих засобів і способів спілкування, стихійно складається індивідуальний стиль спілкування, суб'єктивно зручний, але не завжди професійно оптимальний, оскільки вихователь не приділяє належної уваги аналізу доцільності використовуваних засобів і способів діяльності з погляду вимог діяльності. Чим раніше педагог усвідомлює необхідність формування свого стилю, тим більше виявиться можливостей для формування позитивного стилю, тим ефективніше протікатиме процес становлення його як професіонала.

В дослідженні знань студентами основ педагогічного спілкування як спільної діяльності учасників навчального процесу ми використали модель, запропоновану І.А. Зимньою, в якій автор виділяє наступні характеристики: 1) просторова і тимчасова співприсутність його учасників, 2) єдність мети їх взаємодії, 3) організація і управління діяльністю, 4) розподілення між ними функцій, дій, операцій, 5) наявність міжособових відносин. Іншими словами, наявність подібних характеристик дозволяє описати модель педагогічного спілкування в загальнодоступній формі. Так, перед учасниками експерименту ця модель з'явилася у вигляді відповідей на наступні питання: 1) чи важлива просторова і тимчасова співприсутність учня і вчителя в їхньому спілкуванні? 2) чи єдині цілі їхнього спілкуванні? 3) чи проводиться й яким чином організація і управління їх діяльністю? 4) чи розділяються між ними і яким чином їхні функції, дії і операції? 5) чи присутні між ними особовозабарвлені відносини?

На кожне з питань відповідь давалася з урахуванням трьох типів відношення, що розглядалися в нашому дослідженні, до педагогічного спілкування: об'єктного відношення і відповідною цьому відношенню імперативної організації спілкування, суб'єктного відношення і маніпулятивної організації, і інтерсуб'єктного відношення і

діалогічної організації процесу. Як приклад приведемо відповіді на перше питання „Чи важливе просторова і тимчасова співприсутність учня і вчителя в їх спілкуванні?“, відповідні об'єктному, суб'єктному й інтерсуб'єктному типам відношення вчителя до його спілкування з учнем: „Вчитель і учень не потребують спілкування лицем до лица” – „Вчитель залишається в тіні, вся увага на учневі” – „Увага вчителя і учня обернена на процес їх сумісної активності”. В результаті ми отримали опитувальника, що містить в цілому 15 тверджень (по 5 на кожен з типів відносин до педагогічного спілкування). Учасникам експерименту пропонувалося виразити ступінь згоди з кожним із тверджень за допомогою семибальної шкали, бал 1 на якій відповідав повній незгоді, а бал 7 – повній згоді з даним твердженням. Перед виконанням опитувальника випробовуваним пропонувалася наступна інструкція: „Педагогічне спілкування може включати різні моделі взаємодії вчителя і учня. Нижче приводяться риси, що характеризують деякі з них, – визначте, будь ласка, в балах ступінь доцільності в педагогічному спілкуванні кожної з пропонованих характеристик на ваш погляд”. На підставі порівняння отриманих даних, що говорять про перевагу, надану кожним з учасників дослідження якій-небудь одній моделі педагогічного спілкування, учасники зараховувалися до однієї з трьох груп: інтерсуб'єктної, суб'єктної або об'єктної.

У результаті проведений аналіз отриманих даних, а також їх інтерпретація дозволяють нам зробити загальний висновок про те, що дійсно існує виражений взаємозв'язок між відношенням вчителя до педагогічного спілкування і способом організації ним цього спілкування. Підтвердилось те, що вчитель, що має інтерсуб'єктне відношення до педагогічного спілкування, організовує своє спілкування з учнем так, що його мовні вчинки в цьому спілкуванні інформаційно, емоційно і регуляційно доповнюють і відтіняють мовні вчинки учня.

Висновок. Найголовніші якості педагога не обмежуються знанням свого предмета. Він повинен бути умілим комунікатором. Комунікативна поведінка педагога, заснована на його коректності, вимогливості до себе й учнів, стимулює пізнавальний інтерес, мотивацію процесу навчання. Через безпосереднє спілкування педагога з учнем здійснюється найголовніше в педагогічній діяльності – вплив особистості на особистість. Ефективність професійно-педагогічного спілкування вчителя залежить від рівня його комунікативної підготовки у педагогічному вузі та подальшому її адаптації та вдосконаленні в майбутній педагогічній діяльності.

Література

1. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
2. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.
3. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении.- М., 1987.
4. Ковалёв Г.А. Три парадигмы в психологии – три стратегии психологического воздействия//Вопр. психол., 1987, №3, с.41-49.
5. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологии. – М., 1984.
6. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учеб. пособие. – Ростов н/Д.: „Феникс”, 1997. – 480 с.